

Čas a ekonomické rozhodování

Autor: Milena Tichá

Abstract

Time and economic decision-making. – The essay shows the role of time in economic decision-making in the frame of market economy, presents the selected problems related to the introduction of time into the decision-making and defines the opportunities and limits of their solving. The market, which is so far considered the most perfect of known economic regulators by the majority of economists from various economic schools and streams of economic thinking, is able to automatically provide a great amount of information via prices, which is important for economic decision-making of individual economic subjects in the current situation. But the market is not and it will never be able to provide such information that could serve as a base for future-oriented decision making. None of solutions so far suggested by the economists brought wholly satisfying results. The success of our future-oriented economic decisions will always depend to a considerable extent on speculative presumption of future market changes. It will be based not only on our existing experience, knowledge, horizon and combinational capability, and our technical and administrative base, but also – and primarily – on our intuition and the willingness to risk.

Keywords: time, economics, economic decision-making

Klíčová slova: čas, ekonomie, ekonomické rozhodování

Čas hraje při ekonomickém rozhodování velmi důležitou úlohu. Záleží nejenom na rychlosti ekonomického rozhodování, na aktuálnosti informací, které jsou základem pro racionální úsudek, na době realizace jednotlivých ekonomických opatření prováděných v rámci hospodářské politiky, na jejich časovém sledu a na období jejich působnosti, ale také na výsledcích hodnocení ekonomického vývoje v době minulé a na kvalitě ekonomických prognóz směřujících do budoucnosti. Při ekonomickém rozhodování je důležité umět nejen odhadnout efektivnost investic, ale současně uspokojivě předpovědět dobu jejich návratnosti a dokázat se odpovědně rozhodovat jak se zřetelem na dosažení pozitivních ekonomických výsledků v blízké budoucnosti, tak s ohledem na zajištění dlouhodobé ekonomické prosperity.

Z tohoto stručného a namátkového výčtu jednotlivých setkání ekonomů s časem je zřejmé, že tato kategorie pro ně má velký význam, i když není bezprostředně předmětem jejich bádání. Bez ohledu na čas se neuskuteční žádná racionální hospodářská rozvaha. Každé odpovědné ekonomické rozhodnutí probíhá v čase a se zřetelem na časové rozložení jeho důsledků. Čas v řadě případů ekonomické rozhodování značně komplikuje. **Úkolem tohoto příspěvku je nastínit některé vybrané problémy, které vnáší čas do ekonomického rozhodování a vymezit možnosti a meze jejich řešení.** Zvláštní pozornost bude věnována tomu, jak čas komplikuje **ekonomické rozhodování v podmínkách tržní ekonomiky.**

V **tržním hospodářství je základním regulátorem ekonomiky trh**. Trh je uznáván většinou ekonomů jako dosud nejdokonalejší z poznanych hybatelů ekonomiky, a to napříč jednotlivými ekonomickými školami a proudy ekonomického myšlení. „Trh vytváří podmínky, na jejichž základě jsou miliony rozhodnutí jednotlivých ekonomických subjektů zkoordinovány tak, že to umožňuje odpovědět na otázky, co vyrábět, jak vyrábět i pro koho vyrábět.“ (Konečný, Sojka 1996: 25) **Je schopen poskytnout velké množství informací pro ekonomické rozhodování jednotlivých hospodářských subjektů**. Jeho předností „je, že informace šíří autonomně a automaticky, aniž se o to musí někdo starat“. (Konečný, Sojka 1991: 18)

Trh umí odpovědět na výše uvedené základní ekonomické otázky díky cenám, které se na trhu tvoří na základě nabídky a poptávky a plní tři základní funkce, funkci informační, motivační a alokační. „Nabídka a poptávka představují dvě strany trhu, a aby reprodukce ekonomických subjektů mohla probíhat, musí být individuální rozhodnutí výrobců a spotřebitelů vzájemně koordinována. Ke koordinaci těchto rozhodnutí dochází jen tehdy, když mezi tržními subjekty existuje výměna informací a také mají-li zájem podle těchto informací rozhodovat. Při výměně zboží je nositelem informace mezi výrobcem a spotřebitelem cena zboží, která se utváří na základě vzájemného vztahu poptávky a nabídky.“ (Vlček 2003: 81)

Ceny pružně reagují na změny, které se odehrávají na trhu, poskytují ekonomickým subjektům důležité informace pro jejich ekonomické rozhodování, ale odrážejí pouze tu situaci, která existovala v době jejich vzniku. O budoucím vývoji trhu informovat nedovedou. Na otázku, kam bude směřovat další vývoj nabídky a poptávky, a jak se změní ceny po určité době, na to trh odpovědět nedokáže. **Trh není schopen poskytovat důležité a pro ekonomické rozhodování potřebné podklady pro rozhodování orientované do budoucnosti**. Toto rozhodování je založeno na odhadu budoucího vývoje, opírá se o znalosti, zkušenosti, rozhled, kombinační schopnosti a intuici těch, kteří se rozhodují, a vždy s sebou nese značné riziko, že se předpokládaná očekávání v budoucnu nenaplní. Ve snaze snížit toto riziko hledají ekonomové takové nástroje, které by v tomto směru alespoň do určité míry kompenzovaly nedostatky trhu a dokázaly by ekonomickým subjektům při jejich rozhodování s ohledem na budoucnost poskytnout určité směrodatné informace.

Důležité podklady pro ekonomické rozhodování orientované do budoucna mohou poskytovat ekonomickým subjektům **makroekonomické prognózy**, které z větší či menší přesností podávají základní informace o budoucím ekonomickém vývoji. Tyto výhledy do budoucnosti se zpracovávají na základě důkladného rozboru vývoje základních makroekonomických ukazatelů v minulosti. „Makroekonomická prognóza navazuje na makroekonomickou analýzu a přináší základní informace pro hospodářskopolitické rozhodování. Prognóza je v širokém slova smyslu výpověď o budoucnosti. Je to vlastně předpověď budoucích událostí a budoucích podmínek vývoje.“ (Slaný, Žák 1999: 46)

V tomto ohledu poskytují takové podklady pro ekonomické rozhodování, které nedokáže zajistit trh. „Makroekonomické prognózy obsahují především budoucí vývoj makroekonomických agregátů, jako je HDP (myšleno hrubý domácí produkt – poznámka autora), spotřeba, investice, zahraniční obchod, zaměstnanost, ale i vývoj inflace či platební bilance v jejich jednotě a vzájemných vztazích, jsou většinou zpracovány variantně a opírá se o ně vládní hospodářská politika.“ (Slaný, Žák 1999: 46)

Při zpracování makroekonomických prognóz záleží na tom, jak spolehlivě jsme schopni analyzovat dosavadní ekonomický vývoj, a zejména na tom, s jakou pravděpodobností se nám daří nastínit možné varianty jeho vývoje směrem do budoucna. Vzhledem k tomu, že je ekonomický vývoj ovlivňován složitou sítí ekonomických i mimoekonomických faktorů, které působí často protichůdně a jejichž vznik bývá nahodilý a proto neočekávaný, nebývají varianty budoucího vývoje makroekonomických ukazatelů vždy zcela přesné. „Charakteristickým rysem prognóz je jejich variantnost, která vyplývá z možnosti stanovení variantních cílů a cest vedoucích k jejich dosažení, ale i z pravděpodobného charakteru prognóz.“ (Slaný, Žák 1999: 46)

Vždy musíme předpokládat, že k naplnění makroekonomických prognóz bude docházet pouze s určitou mírou pravděpodobnosti. Ta bude tím nižší, čím bude makroekonomická prognóza obrácena do vzdálenější budoucnosti. Proto můžeme konstatovat, že makroekonomické prognózy sice poskytují ekonomickým subjektům celou řadu důležitých a podnětných informací, které jsou významné pro jejich rozhodování s ohledem na budoucnost, a které trh neposkytuje, ale **nemusí to být vždy informace jednoznačné, ani zcela spolehlivé**. Čím vzdálenější pohled do budoucnosti prognózy podávají, tím se obvykle snižuje spolehlivost jimi uváděných informací o perspektivách ekonomického vývoje.

Ve snaze překonat nedostatek informací důležitých pro ekonomické rozhodování s ohledem na budoucnost, které nedokáže poskytovat trh, začali ekonomové ve vyspělých zemích ve druhé polovině dvacátého století rozvíjet v rámci hospodářské politiky **indikativní plánování**. Na rozdíl od imperativního plánování, centrálně direktivního plánování sovětského typu, které je plánováním závazným, je indikativní plánování „přístupem, který odpovídá charakteru tržní ekonomiky a plní funkci informativní, neposkytuje návody, ale monitoruje směry možného vývoje, poskytuje informace a doporučuje chování“ (Slaný, Žák 1999: 26) Rozšířilo se zejména v padesátých a šedesátých letech a můžeme se s ním setkat hlavně ve Francii, Nizozemsku, Japonsku a Norsku, po určitou dobu také ve Velké Británii. „Podstata indikativního plánování spočívá v tom, že se určitým způsobem plánuje hospodářská politika.“ (Slaný, Žák 1999: 201)

Je možno konstatovat, že plán je „předpovědí toho, co vláda očekává, že se stane během plánovacího období, za předpokladu, že se splní její ohlášené aktivity a také předpokládané aktivity ostatních aktérů, především podnikové sféry. Plán se stává rámcovým programem činnosti vlády na delší období.“ (Slaný, Žák 1999: 202) Indikativní plánování se rozdílně vymezuje ve vztahu k jednotlivým ekonomickým subjektům. Vůči státní administrativě a ke státním podnikům má závazný charakter. Pro soukromý sektor je nezávaznou informací, a to hlavně informací o budoucím chování vlády (například o záměrech v daňové a měnové politice, o jejím vztahu k proexportní politice a k drobným podnikatelům atd.) a o důležitých hospodářskopolitických prioritách vlády v delším časovém horizontu. Vedle toho indikativní plány také obsahují výsledky analýz domácího a zahraničního trhu, informují o očekávaném vývoji cen a zahrnují dlouhodobé předpovědi vývoje ekonomiky. Jedná se o informace, které se dají ze strany soukromých subjektů získat jen velmi obtížně a při tom jsou pro jejich ekonomické rozhodování velmi důležité.

Na sestavování indikativního plánu se podílí kromě vlády celá řada subjektů, zástupci výzkumu, podnikatelské svazy, odbory a orgány územní správy. Smyslem toho je najít taková

řešení, která budou přijatelná pro všechny zúčastněné strany. V tomto smyslu se hovoří o informačním a kooperačním efektu indikativního plánu a právě těmito aspekty se liší indikativní plánování od střednědobé stabilizační hospodářské politiky. (Slaný, Žák 1999: 202)

Je to také cesta, kterou je možno předcházet roztržtosti hospodářské politiky a nedůslednostem při realizaci ekonomických programů vlády. Prostřednictvím indikativního plánování je možno překonat nedostatek podkladů pro dlouhodobé ekonomické rozhodování, které není schopen poskytnout trh. Stalo se důležitým zdrojem informací pro rozhodování hospodářských subjektů s ohledem na budoucnost zejména ve výše uvedených vyspělých zemích v padesátých, šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. **S postupem času zvolna klesala jeho účinnost, a to zvláště v souvislosti se změnami, které se odehrály ve světovém hospodářství koncem dvacátého a počátkem jednadvacátého století.**

Globalizace a regionalizace světového hospodářství, která přinesla rostoucí vliv vnějšího prostředí na vývoj jednotlivých národních ekonomik, způsobila také to, že se zúžil prostor pro indikativní plánování, které mohlo být úspěšné v rámci relativně uzavřených národohospodářských celků. Přes to je nutno konstatovat, že země provádějící indikativní plánování přispěly k vymezení některých nových přístupů k hospodářské politice a vytvořily předpoklady pro vypracování velkých, dlouhodobých národních i mezinárodních projektů, které by bez podpory státu nebyly realizovány. (Urban 1997: 66–68)

Nezbytné informace pro rozhodování ekonomických subjektů s ohledem na budoucnost může, kromě výše uvedených nástrojů, poskytovat rovněž **vládou vymezený rámec hospodářské politiky**. Hospodářská politika je zpravidla definována jako „přístup státu k ekonomice své země. Jde o činnost, při níž nositelé hospodářské politiky (zejména vláda, ale nejen ta) používají určitých nástrojů a svěřených pravomocí k tomu, aby ovlivnily ekonomický a sociální vývoj (ekonomiku jako celek nebo její část), přičemž se snaží dosáhnout určitých ekonomických (v širších souvislostech i celospolečenských) cílů“. (Slaný, Žák 1999: 36) Jak ze samotného pojmu vyplývá, hospodářská politika představuje velmi jednoduše řečeno vzájemné propojení ekonomiky a politiky.

Výběr cílů, stejně jako nástrojů používaných v hospodářské politice, neprobíhá ve vzduchoprázdnu, závisí na celé řadě institucionálních podmínek, ale také na **hospodářskopolitické koncepci**. Z té nositelé hospodářské politiky, zejména vláda, při formulování praktické hospodářské politiky vycházejí. Hospodářskopolitickou koncepcí „lze definovat jako teoreticko-orientační rámec pro hospodářskou činnost, jež má většinou specifické filosofické, myšlenkové a ideologické kořeny“. (Slaný, Žák 1999: 36)

Jde o „širší soubor názorů, určitou myšlenkovou konstrukci, obsahující nejen ekonomické, ale i filosofické prvky, jež orientují aktéry hospodářské politiky při výběru cílů a nástrojů. Jejich rozhodování o cílech a nástrojích je pak v souladu s touto koncepcí. Seznámení s hlavními hospodářskopolitickými koncepcemi umožňuje pochopit, proč jistá vláda dělá v jistých situacích to či ono“. (Urban 1994: 20) **Základní orientace v hospodářskopolitických koncepcích umožňuje také s poněkud větší pravděpodobností dopředu odhadovat, v jakém směru bude vláda provádět určitá konkrétní ekonomická opatření.** To se může stát jedním z podkladů pro ekonomické rozhodování orientované směrem do budoucnosti.

V souladu s vývojem ekonomických teorií byly vytvořeny v dosavadní historii **dvě nosné hospodářskopolitické koncepce**: liberální a intervencionistická. „Liberální hospodářskopolitická koncepce předpokládá, že koordinace aktivit prostřednictvím tržního mechanismu řeší všechny hlavní ekonomické otázky (co, jak, pro koho vyrábět). Zásahy státu a jeho hospodářské politiky jsou až na výjimky v tomto systému cizím elementem. Hospodářské politice se v liberální koncepci přisuzuje jen malý prostor.“ (Urban 1994: 20)

Úkolem státu je vytvářet vhodné podmínky pro fungování trhu, například chránit soukromé vlastnictví, konkurenci atd. Tato koncepce poskytuje argumenty pro to, aby vláda, až na výjimky, do ekonomických procesů nezasahovala. „Intervencionistická hospodářskopolitická koncepce se shoduje s liberální v tom, že koordinace aktivit prostřednictvím trhu je hlavním mechanismem, ale vedle toho existuje řada sfér, kde tento mechanismus selhává. Tím jsou vymezeny cíle, případně nástroje hospodářské politiky. Prostor pro hospodářskou politiku je na rozdíl od liberální koncepce mnohem širší.“ (Urban 1994: 21)

Soustřeďuje argumenty pro to, proč má vláda do ekonomických procesů zasahovat, proč a kde jsou její zásahy nutné. „Společným jmenovatelem intervencionistické argumentace je selhání trhu, i když se tím oprávněnost existence tržního systému v zásadě nezpochybnuje.“ (Urban 1994: 22) Oběma základním hospodářskopolitickým koncepcím odpovídají dva hlavní a zároveň také konfliktní **směry praktické hospodářské politiky**: „Intervencionistický (keynesiánský) směr, který čerpá z obecné intervencionistické koncepce hospodářské politiky a neokonzervativní (monetaristický) směr, který vychází z liberální koncepce.“ (Slaný, Žák 1999: 38)

Stejně jako hospodářskopolitická teorie, tak zejména hospodářská praxe „jsou poznamenány neustálým dialogem těchto dvou koncepcí, při kterém se vzájemně ovlivňují a více či méně se uplatňují v praktické hospodářské politice. Reálná hospodářská politika tak obvykle používá mechanismy, které mají své místo v různých teoretických koncepcích. Při její charakteristice lze vždy vyzorovat určité dominantní rysy, které se opírají o zvolenou teoretickou koncepci, současně však i řadu rysů, které jsou zvolené koncepci cizí“ (Slaný, Žák 1999: 38) **Praktická hospodářská politika, která vzniká na základě kompromisů mezi jejími nositeli, nemá nikdy podobu čisté hospodářskopolitické koncepce, více nebo méně se pouze přibližuje i intervencionistickému, či liberálnímu modelu. Proto také ani důkladná orientace v hospodářskopolitických koncepcích neumožňuje vždy přesně dopředu odhadnout, jak bude vláda reagovat na určitý ekonomický problém.**

Hospodářská politika jako praktická ekonomická činnost je v praxi realizována vládou, která „v demokratické společnosti musí získat souhlas parlamentu, zavádí nebo ruší určité daně, sestavuje státní rozpočet, jehož objem a struktura působí na ekonomický vývoj země, provádí opatření na podporu drobného a středního podnikání aj. Tato a další hospodářskopolitická opatření jsou zpravidla součástí **ekonomického programu vlády**, orientovaného na delší (volební) období“ (Urban 1994: 9) Uvedený ekonomický program je zveřejněn a tvoří obvykle významnou součást **programového prohlášení vlády**. Z něho mohou ekonomické subjekty získat celou řadu informací, které jsou důležité pro jejich rozhodování orientované do budoucna. Nicméně **vhodný základ pro jakékoliv ekonomické rozhodování může tvořit pouze čitelná, vnitřně konzistentní a dlouhodobě stabilizovaná**

hospodářská politika realizovaná koordinovaně jejími jednotlivými nositeli (vládou, parlamentem, centrální bankou atd.).

Z výše uvedeného výčtu pokusů ekonomů o překonání neschopnosti trhu poskytovat informace pro ekonomické rozhodování orientované do budoucnosti vyplývá, že jsou si vědomi tohoto nedostatku trhu, ale **žádné jimi dosud navrhované řešení nepřineslo zcela uspokojivé východisko z tohoto problému**. Trh je i nadále všeobecně uznávaným nejdokonalejším z poznaných regulátorů ekonomiky. Dokáže prostřednictvím cen automaticky **poskytovat velké množství informací důležitých pro ekonomické rozhodování jednotlivých hospodářských subjektů**, ale ty údaje, které podává, se týkají pouze aktuální situace na trhu. **Není a nikdy nebude schopen předávat informace, které by mohly být podkladem pro ekonomické rozhodování s ohledem na budoucnost**.

Je proto zřejmé, že každý, kdo činí v rámci tržního hospodářství jakoukoliv ekonomickou rozvalu směřující do budoucnosti (a těch je většina), přestože využije všech dostupných podkladových dat, čerpaných z různých zdrojů ověřenými postupy, vždy ponese větší či menší riziko, že se rozhodne nesprávně a dopustí se takových chyb, které jej ve svém důsledku více či méně ekonomicky znevýhodní (nebo v krajním případě dokonce ekonomicky zlikvidují). Je lhostejné, zda se bude rozhodovat na trhu se zbožím, službami, prací či kapitálem. Situace na všech trzích se neustále mění, a to pod vlivem jak ekonomických, tak také neekonomických faktorů, a proto předpokládané změny můžeme dopředu pouze s větší či menší pravděpodobností, odhadovat.

Z tohoto důvodu také je a stále **bude úspěšnost veškerých našich ekonomických rozhodnutí orientovaných do budoucna do značné míry záviset na spekulativním odhadu budoucích tržních změn**. Bude založena nejenom na našich dosavadních zkušenostech, znalostech, rozhledu a kombinačních schopnostech a na našem technickém a administrativním zázemí, ale také, a to především, na naší intuici a ochotě riskovat.

Závěr

Závěrem je možno konstatovat, že čas vstupuje do ekonomického života, jak jednotlivce, tak také celé společnosti. Přesto, že tato kategorie není bezprostředně předmětem zkoumání ekonomie jako vědy, je zřejmé, že čas hraje v ekonomických koncepcích důležitou úlohu. Ekonomické teorie se zabývají změnami ekonomických veličin v čase, vývojem ekonomických jevů a průběhem jednotlivých ekonomických procesů. Čas vystupuje do popředí nejen v rámci ekonomických teorií, ale má své významné místo také v praktické ekonomické činnosti. **Každé racionálně podložené ekonomické rozhodnutí činíme v čase a hodnotíme je s ohledem na čas**. Většinu ekonomických rozvah orientujeme směrem do budoucnosti, a proto až čas ukáže, jestli jsme se rozhodli v pravý okamžik správně. Ani ekonomie nedokáže čas zastavit.

Také pro ekonoma je užitečné pohledět na čas s určitým nadhledem a konfrontovat ekonomický názor na jeho význam s představiteli ostatních společenských věd. Pak si také on může začít klást nové otázky a hodnotit čas v širších souvislostech. Může získat neobvyklý pohled na úlohu času při ekonomickém rozhodování a na problémy, které přináší toto rozhodování v rámci tržní ekonomiky. **Předpoklady pro hodnocení času z různých pohledů vytváří až metodologický princip interdisciplinarity**.

Ten otevírá prostor pro širokou diskusi mezi odborníky, představiteli různých společenských věd, filosofie a etiky. Významným místem, kde probíhají rozpravy nad klíčovými společenskovědními kategoriemi, jako je například čas, jsou monotematické konference interdisciplinárního zaměření, organizované společenskovědními pracovišti.

SEZNAM LITERATURY

KLVAČOVÁ, Eva. Stát, trh a občan. *Ekonom*, 1993, č. 32, s. 17. ISSN 1210-0714.

KONEČNÝ, Bronislav, SOJKA, Milan. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-05-2.

KONEČNÝ, Bronislav, SOJKA, Milan. *Moderní ekonomie*. Praha: Economia, 1991. ISBN 80-85378-01-9.

SLANÝ, Antonín, ŽÁK, Milan. *Hospodářská politika*. Praha: C. H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-237-3.

TICHÁ, Milena. Etická a ekonomická kritéria rozhodování a výchova k ekonomickému myšlení. In PELCOVÁ, Naděžda, HOGENOVÁ, Anna. *Éthos ve výchově, umění a sportu*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2009, s. 221–230. ISBN 978-80-7290-387-0.

TICHÁ, Milena. Hodnoty a hodnocení v ekonomii. In PELCOVÁ, Naděžda, HOGENOVÁ, Anna a kol. *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2008, s. 141–145. ISBN 80-7290-272-5.

TICHÁ, Milena. Možnosti a meze dialogu v ekonomii. In PELCOVÁ, Naděžda, HOGENOVÁ, Anna a kol. *Dialog ve výchově, umění a sportu: Filosofická reflexe*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2012, s. 263–270. ISBN 978-80-7290-428-0.

TICHÁ, Milena. Zisk – symbol úspěchu. In PELCOVÁ, Naděžda, HOGENOVÁ, Anna a kol. *Symbol ve výchově, umění a sportu: Filosofická reflexe*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2011, s. 277–284. ISBN 978-80-7290-428-0.

URBAN, Luděk a kol. *Hospodářská politika*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-01-7.

URBAN, Luděk. *Praktická hospodářská politika*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. ISBN 80-7079-941-2.

VLČEK, Josef a kol. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: ASPI, 2003. ISBN 80-86395-46-4.

VLČEK, Josef a kol. *Ekonomie pro neekonomy*. Praha: Codex Bohemia, 1998. ISBN 80-85963-66-3.

(PhDr. Milena Tichá, CSc., vedoucí oddělení společenských věd na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)